

„Być pełnosprawnym to tak naprawdę żadna zasługa,
to dar, który każdemu z nas może być odebrany”¹.

Richard von Weizsäcker

Pojęcie niepełnosprawności

1. Kształtowanie pojęcia niepełnosprawności i ewolucja podejścia społeczeństwa do osób niepełnosprawnych – rys historyczny

Pojęcie niepełnosprawności kształtuje się od wieków, tę ewolucję determinują głównie czynniki społeczno-kulturowe, historyczne, geograficzne oraz poziom wiedzy społeczeństwa i dominujące w nim wartości. W starożytności choroby i zaburzenia psychiczne oraz deformacje i niepełnosprawność fizyczną traktowano jako karę bogów za grzechy popełnione przez rodziców lub dalszych przodków, znajdowanie się we władaniu złych mocy

¹ Podaję za: M. Szark-Eckardt, *Aktywność ruchowa osób niepełnosprawnych na terenach wiejskich i w małych miejscowościach województwa kujawsko-pomorskiego*, [w:] M. Zasada, M. Klimczyk, H. Żukowska, R. Muszkieta, M. Cieśliski (red. nauk.), *Humanistyczny wymiar kultury fizycznej*, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz-Lwów-Warszawa 2010, s. 107. Książka jest także dostępna na stronie www: https://books.google.pl/books?id=RcAMprAmedcC&pg=PA107&dq=%E2%80%9EBy%20%87%20pe-%20%82nosprawnym+to+tak+naprawd%C4%99%20%20C5%BCadna+zas%C5%82uga,&hl=pl&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=%E2%80%9EBy%20%87%20pe-%20%82nosprawnym%20to%20tak%20naprawd%C4%99%20%20C5%BCadna%20zas%C5%82uga%2C&f=false [dostęp 17.12.2015 r.].

czy duchów lub przepowiednię nadchodzącej klęski lub katastrofy². Dlatego też osoby z niepełnosprawnością były odsuwane na margines społeczności, w których żyły. Beata Borowska-Beszta pisze wprost, że „Historia dostrzeżenia niepełnosprawności intelektualnej, postępowania wobec niej i tworzenia warunków życia niepełnosprawnym dzieciom, młodzieży i dorosłym nasycona jest w czasach starożytnych ogromnym okrucieństwem oraz odrzuceniem. Takie podejście dominowało w Grecji i Rzymie. W starożytnej Grecji [...] dominowały stanowiska zaznaczające się [...] czarną plamą na rozwoju ludzkości. Te czasy obfitowały w brak wiedzy, ignorancję i okrucieństwo wobec osób niepełnosprawnych”³. Podobnie działo się w starożytnym Rzymie, gdzie zabijano noworodki z widocznymi deformacjami, aby uchronić społeczeństwo przed katastrofami lub w celu łagodzenia lęków społecznych⁴.

Stopień nasilenia odrzucenia z powodu deformacji lub niepełnosprawności był odmienny w różnych częściach starożytnego świata, wynikało to z tradycji i kultury danej społeczności. Najbardziej znanym i jednocześnie drastycznym przykładem jest Sparta, w której stosowano praktyki eugeniczne, a „porzucanie i zaniechanie działań w przypadku chorych noworodków było nawet wymagane przez prawo”⁵. Znacznie łagodniejszym podejściem do niepełnosprawności charakteryzowały się Ateny, gdzie organizowano formy wsparcia dla tych osób, które straciły pełną sprawność w wyniku wojny lub podczas pracy. W państwach dalekiego wschodu niepełnosprawność była traktowana jako walka dobra ze złem lub jako zaburzenie równowagi między człowiekiem a środowiskiem (Chiny, Japonia) oraz jako dar bogów (Indie)⁶.

W średniowieczu osoby niepełnosprawne lub z deformacjami uznawano za odmieńców, ale wówczas zaczęła także rozwijać się pomoc na rzecz osób

² B. Borowska-Beszta, *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012, s. 18 i n.

³ *Ibidem*, s. 19.

⁴ *Ibidem*, s. 19–20.

⁵ *Ibidem*, s. 21.

⁶ *Ibidem*, s. 29–31.

niepełnosprawnych i opieka nad nimi. Zmiana podejścia była uwarunkowana rozpowszechnieniem w Europie chrześcijańskiej idei miłosierdzia⁷. Opieka nad niepełnosprawnymi stawała się czymś naturalnym, zarówno ta sprawowana przez rodziny, jak i ta prowadzona przez zakony i związane z nimi szpitale. Formą wsparcia dla osób z niepełnosprawnością były także tworzone przez cechy fundusze chorobowe, które stanowiły faktyczną pomoc dla tych członków cechu, którzy utracili zdrowie. Uznawane są one dzisiaj za pierwowzór ubezpieczeń społecznych. Znacznym wsparciem finansowym była także jałmużna wynikająca z doktryny chrześcijańskiej⁸. Mimo to w myśleniu ludzi epoki średniowiecza nadal dominowały negatywne stereotypy powodujące stygmatyzację i wykluczenie osób niepełnosprawnych⁹.

Następne epoki cechuje rozwój wiedzy na temat niepełnosprawności oraz form edukacji, rozwoju, pomocy i wsparcia. Nie oznacza to jednak, że całkowicie zostało wyeliminowane ze świadomości społecznej kojarzenie osoby z niepełnosprawnością z niepełnowartościowym lub wręcz zbędnym elementem społeczeństwa. Polaryzację poglądów w tej dziedzinie najlepiej widać w latach 30. XX wieku. Obok działań prospołecznych, takich jak rozwój edukacji osób niepełnosprawnych, poprawa warunków ich życia, pojawiają się koncepcje naukowe i ruchy społeczne uznawane dzisiaj powszechnie za negatywne, takie jak np. teorie eugeniczne¹⁰.

⁷ M. Kolwitz, S. Dąbrowski, *Postawy wobec niepełnosprawności fizycznej w okresie średniowiecza*, „Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie” 2014, nr 60, 1, s. 105.

⁸ *Ibidem*, s. 106.

⁹ *Ibidem*, s. 108.

¹⁰ B. Borowska-Beszta pisze m.in., że: „rodzaj działań podejmowanych pierwotnie w nazistowskich środowiskach medycznych był nacechowany cynicznym okrucieństwem, planowanymi masowymi mordami na osobach z niepełnosprawnością intelektualną lub/i chorobami psychicznymi. Praktyki eksterminacyjne obejmowały również pełnosprawnych członków rodzin takich ludzi. Dokonywane były przez specjalistów lekarzy, m.in. psychiatrów, jak również pospolitych morderców z nazistowskich Niemiec. Sięgając do źródeł, należy powiedzieć, że pierwsze koncepcje wdrażania w życie planowego niszczenia osób z niepełnosprawnościami pojawiły się po dojściu A. Hitlera do władzy w 1933 roku”. B. Borowska-Beszta, *op. cit.*, s. 45.

Także współcześnie niepełnosprawność jest różnie postrzegana w przestrzeni społecznej i publicznej. Mimo rozpowszechniania idei praw człowieka, rozwoju społeczeństw w duchu empatii i zrozumienia drugiego człowieka oraz poszanowania jego godności i funkcjonowania w prawie zakazów dyskryminacji, nadal często pojawiają się w społeczeństwie postawy negatywne związane ze wstydem, niezrozumieniem, brakiem podstawowych uczuć czy nieznajomością istoty niepełnosprawności.

2. Interdyscyplinarność pojęcia niepełnosprawności

Istnieje wiele definicji niepełnosprawności skonstruowanych w obrębie różnych nauk: pedagogiki, psychologii, socjologii, medycyny, katolickiej nauki społecznej czy prawa¹¹. Nie mamy więc tutaj do czynienia z pojęciem jednoznacznym i uniwersalnym na gruncie wszystkich dziedzin nim operujących. Co więcej, powinno ono zawsze być rozpatrywane z punktu widzenia tych dziedzin, które za przedmiot badań stawiają sobie właśnie zjawisko niepełnosprawności.

Ta interdyscyplinarność i wielowymiarowość pojęcia niepełnosprawności ma niezwykle istotne znaczenie w prawie powszechnie obowiązującym. Tworząc legalną definicję niepełnosprawności nauka prawa jest zobowiązana ująć ją w przemyślane słowa, takie, które oddadzą sens i znaczenie zawarte w definicjach pochodzących z innych nauk, a jednocześnie będą skuteczne na gruncie realizacji norm prawnych dotyczących właśnie niepełnosprawności. To niezwykle istotne bowiem niepełnosprawność dotyczy człowieka, jego poczucia godności, akceptacji i empatii wyrażanych przez społeczeństwo, ale także odczuwanych i realizowanych w życiu osobistym, zawodo-

¹¹ Przegląd definicji niepełnosprawności ujmowanej przez różne dziedziny nauki przedstawia m.in. A. Bieganowska, *Przekaz medialny w modyfikowaniu postaw studentów pedagogiki wobec niepełnosprawności*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 15–36; Z. Urbanowicz, *Od interdyscyplinarnego do transdyscyplinarnego spojrzenia na niepełnosprawność*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2012, R. 2, s. 443–457.

wym i publicznym. Z tych względów definicja legalna tego pojęcia ma służyć przede wszystkim jednostce, a dopiero potem instytucjom. Nie powinna być także rozważana głównie z płaszczyzny ekonomii, wynik ekonomiczny może być jednym z wielu kryteriów, ale nigdy nie powinien dominować¹².

3. Modele niepełnosprawności

W literaturze naukowej wyróżniane są dwa podstawowe modele postrzegania niepełnosprawności: medyczny i społeczny¹³. W pierwszym modelu, nazywanym także indywidualnym¹⁴, niepełnosprawność jest rozumiana jako bezpośrednia konsekwencja choroby lub uszkodzenia ciała czy umysłu. Inny zakres tego pojęcia dostrzec można natomiast dzięki modelowi społecznemu. W tym aspekcie niepełnosprawność powstaje wskutek różnych ograniczeń doświadczanych przez osoby nią dotknięte. C. Barnes, G. Mercer wskazują w tym zakresie m.in. na indywidualne uprzedzenia, niedostosowany system transportu publicznego i w zakresie prywatnym, ograniczony dostęp do budownictwa użyteczności publicznej wynikający przede wszystkim z barier architektonicznych, niedostosowany system transportu, brak właściwych rozwiązań na rynku pracy, edukację opartą na zasadzie segregacji ze względu na pełnosprawność lub jej brak¹⁵.

Zatem podstawowym celem dobrego ustawodawcy w zakresie ukierunkowania aktów prawnych na niepełnosprawność powinno być usuwanie niepełnosprawności społecznej. Ma to ogromne znaczenie, zwłaszcza, iż „idąc

¹² K. Kurowski, *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Wydawca: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2014.

¹³ A. Bieganowska, *op. cit.*, s. 26 i n., K. Kurowski, *op. cit.*, s. 14, C. Barnes, G. Mercer, *Niepełnosprawność*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008, s. 7 i n., M. Karaś, *Niepełnosprawność, od spojrzenia medycznego do społecznego i Disability Studies*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2012, nr 4, s. 20–33.

¹⁴ A. Bieganowska, *op. cit.* s. 27.

¹⁵ C. Barnes, G. Mercer, *op. cit.*, s. 7–26.

dalej należy stwierdzić, że niepełnosprawność społeczna często może wywoływać ograniczenie praw człowieka¹⁶.

Przedstawione wyżej dwa modele niepełnosprawności są uzupełniane przez niektórych autorów o kulturowy model niepełnosprawności oraz scalony model niepełnosprawności¹⁷. Niestety oba modele nie są w pełni odzwierciedlane przez ustawodawcę w aktach normatywnych, co w kontekście poprzedniego akapitu staje się znaczącą przeszkodą w określeniu właściwego statusu osób niepełnosprawnych i rozumienia samej niepełnosprawności. W kulturowym modelu niepełnosprawność definiuje i odzwierciedla kultura danej społeczności. W tym aspekcie na kształt tożsamości osób z niepełnosprawnością wpływają przede wszystkim działania i wysiłki podejmowane przez nie same, aby być traktowanymi tak jak osoby pełnosprawne. Scalony model niepełnosprawności jest preferowany głównie w pedagogice specjalnej. To podejście badawcze zaleca połączenie w jedno modelu medycznego (jednostkowego) i modelu społecznego¹⁸, co pozwala na bardzo szerokie ujęcie problemu, zaprezentowane poniżej w tabeli.

¹⁶ K. Kurowski, *op. cit.*, s. 14.

¹⁷ A. Bieganowska, *op. cit.*, s. 33–36, A. Gogacz (red.), *Profilaktyczne podejście w edukacji włączającej. Działania nauczycieli szkół podstawowych różnicujących pracę w klasie: Przewodnik zawodowy*, wersja polska, Istambuł 2010, s. 14, http://www.gogacz.eu/uczelnia/repository/DISTINCTeachersGuide_Polish.pdf, [dostęp 18.12.2015 r.], B. Borońska-Beszta, *op. cit.*, Kraków 2012.

¹⁸ W. Dykcik, *Wprowadzenie w przedmiot pedagogiki specjalnej jako nauki*, [w:] *idem* (red.), *Pedagogika specjalna*, wydanie II poszerzone i uaktualnione, Wydawnictwo UAM, Poznań 2001, s. 8.

Tab. 1. Cechy scalonego modelu niepełnosprawności¹⁹

Cechy modelu medycznego	Cechy modelu społecznego
Niepełnosprawność jest problemem jednostkowym.	Niepełnosprawność jest problemem społecznym.
Niepełnosprawność wymaga opieki medycznej i indywidualnego leczenia.	Niepełnosprawność wymaga integracji biospochospołecznej i działania społecznego.
Z niepełnosprawnością związana jest profesjonalna pomoc.	Z niepełnosprawnością związana jest indywidualna i zbiorowa odpowiedzialność społeczeństwa.
Celem tego modelu jest jak najlepsze przystosowanie jednostki niepełnosprawnej do życia w społeczeństwie poprzez: <ul style="list-style-type: none">– wskazanie odpowiednich zachowań,– sprawowanie właściwej opieki,– prowadzenie odpowiedniej polityki zdrowotnej,– podejście indywidualne do każdego przypadku.	Celem tego modelu jest wprowadzenie odpowiednich zmian w środowisku osoby niepełnosprawnej poprzez: <ul style="list-style-type: none">– kształtowanie odpowiednich postaw społecznych,– realizowanie wobec osób niepełnosprawnych praw człowieka,– prowadzenie odpowiedniej polityki społecznej,– propagowanie wymaganych zmian społecznych.

4. Niepełnosprawność a inwalidztwo

W polskim systemie prawnym w latach 70. XX w. nastąpiło widoczne odróżnienie pojęcia inwalidy od osoby niepełnosprawnej. Różnice te zostały uwypuklone w kilku aktach prawnych m.in. w ustawie z dnia 29 maja 1974 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin²⁰, ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych²¹, a także w licznych rozporządzeniach wykonawczych. Zgodnie z tymi przepisami niepełnosprawni byli osobami niezdolnymi do pracy na skutek choroby lub kalectwa oraz jednocześnie nie zostali

¹⁹ Opracowanie własne na podstawie W. Dykciak, *op. cit.*, s. 8.

²⁰ T.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 840.

²¹ T.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 127, poz. 721.

przyporządkowani do żadnej z grup inwalidzkich. Naruszenia organizmu powodujące niezdolność do pracy mogły mieć różny charakter:

- biologiczny, odnoszący się do stanu zdrowia inwalidy,
- gospodarczo-społeczny, określane jako zawodowy lub pracowniczy, dotyczący zmniejszonej zdolności do pracy i zarobkowania.

Na gruncie polskiego ustawodawstwa oba terminy wzajemnie się wykluczały, a uzyskanie statusu inwalidy wyłączało zastosowanie przepisów przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych. Niepełnosprawni byli więc kategorią pośrednią obejmującą osoby, które nie były pełnosprawne, ale także nie można ich było uznać za inwalidów. Ponadto pojęcie niepełnosprawności traktuje omawiane zjawisko znacznie szerzej niż pojęcie inwalidztwa. Terminu inwalidztwa używa się na oznaczenie „stanu trwałego uszkodzenia organizmu w znacznym stopniu”²², a w znaczeniu prawnym w stosunku do osób, „które utraciły sprawność na skutek kalectwa nabytego podczas działań wojennych, albo wskutek wypadku przy pracy”²³.

W aktach prawnych pojęcie inwalidztwa było stosowane w celu określenia stanu niezdolności do wykonywania pracy stosunkowo długo. Ten stan rzeczy został zmieniony w dniu wejścia w życie ustawy²⁴ z dnia 28 czerwca 1996 r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym²⁵, zgodnie z wprowadzoną zmianą pojęcie inwalidztwa zastąpiono pojęciem niezdolności do pracy.

5. Pojęcie osoby z niepełnosprawnością

Leksykalnie brzmienie pojęcia osoby niepełnosprawnej należy czytać jako oznaczenie danej osoby niepełnosprawnością. Użycie formy przymiot-

²² D. Kurzyna-Chmiel, *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 72.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Ustawa weszła w życie w dniu 1 września 1997 r.

²⁵ Dz.U. Nr 100, poz. 461.

nika jest tutaj zasadnicze, przypisujemy bowiem danej osobie cechę niepełnosprawności, która może stać się jej piętnem. Inaczej dzieje się kiedy używane jest pojęcie osoby z niepełnosprawnością, forma rzeczownika nie określa cechy, a tylko jedną z okoliczności życia. Taki zabieg leksykalny jest daleki od negatywnej stygmatyzacji danej osoby i staje się tylko informacją o jej statusie, można to przyrównać do skojarzeń z takimi pojęciami jak: osoba prawna, osoba fizyczna, absolwent.

Ponadto pojęcie osoby z niepełnosprawnością, co słusznie zauważa Barbara Mikołajczyk, „wydaje się być szersze niż osoby niepełnosprawnej, która kojarzy się z widocznym upośledzeniem lub medycznym orzeczeniem o jej niepełnosprawności”²⁶. Katalog osób z niepełnosprawnością staje się więc większy, włączając m.in. osoby starsze, które często nie są już w stanie zadbać o swoje sprawy tak jak wcześniej²⁷, osoby napotyające na różnego rodzaju trudności w życiu codziennym, nawet z powodów widocznej niepełnosprawności, ale nieposiadające orzeczenia o niepełnosprawności. Trzeba też zaznaczyć, że pojęcie osoby z niepełnosprawnością daje możliwość pojmowania niepełnosprawności jak zjawiska zmiennego i wynikającego „z barier mentalnych i faktycznych, jakie otaczają daną osobę”²⁸ i przenosi punkt ciężkości z upośledzenia w znaczeniu medycznym na pokonywanie barier. Takie elastyczne podejście jest reprezentowane np. w Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych²⁹, w której w wersji angielskiej używane jest pojęcie osoby z niepełnosprawnością (*persons with disabilities*), a nie pojęcie osoby niepełnosprawnej.

Na temat różnic występujących pomiędzy dwoma omawianymi pojęciami wypowiada się także psychologia społeczna. Dariusz Galasiński przed-

²⁶ B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 134.

²⁷ *Ibidem*. Tam również Autorka zauważa, że „nikt nie orzeka o starości”.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 r., rząd Polski podpisał ją 20 marca 2007 r., natomiast ratyfikacja Konwencji przez Polskę miała miejsce 6 września 2012 r., Dz.U. z 2012 r., poz. 1169.

stawia dwa typy argumentacji związane z przekonaniem, że należy zaniechać używania pojęcia „osoba niepełnosprawna” na rzecz pojęcia „osoby z niepełnosprawnością”. Pierwszy typ nazywany jest argumentacją strukturalną i wiąże się z poprawnością językową oraz stosownością systemową używania obu pojęć. Zdaniem autora „w rozważaniach na temat określeń osób z niepełnosprawnością jest niestosowny. Kluczowe bowiem jest to, że język, jak również zasady, poprawność oraz poczucie poprawności podlega niustannym zmianom. [...] Co więcej i bardzo ważne, nie odnosi się do tego, jak językiem posługują się ludzie, nie odnosi się do kontekstów społecznych czy politycznych, w jakich występuje komunikacja językowa”³⁰. Druga kategoria argumentacji, nazywana dyskursywną, oparta jest na założeniu, że język zarówno reprezentuje rzeczywistość, jak i ją konstruuje. W takim ujęciu posłużenie się pojęciem osoby niepełnosprawnej „zamyka ową osobę w jej niepełnosprawności, konstruuje ją jako osobę o jednej ceście, a tą jedyną cechą jest niepełnosprawność”, dochodzi do stygmatyzacji i zatarcia ról społecznych, jakie osoba ta może spełniać. Natomiast pojęcie osoby z niepełnosprawnością mówi o atrybucie, który „nie określa tej osoby, który można odłączyć od niej, przynajmniej w przestrzeni społecznej”³¹.

6. Pojęcie niepełnosprawności w prawie

Określając pojęcie niepełnosprawności należy mieć na uwadze relacje, jakie zachodzą między zdrowiem człowieka (z uwzględnieniem jego wieku, płci, wykształcenia i statusu ekonomicznego) a społeczeństwem i środowiskiem, które go otacza oraz kulturą, jaka na niego oddziałuje. Niezwykle istotne jest także to, aby owo pojęcie na gruncie prawa odzwierciedlało cechy faktycznie je budujące, opisane i zbadane bezpośrednio przez różne na-

³⁰ D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2013 (9), nr IV, s. 3 i n.

³¹ *Ibidem*, s. 5.

uki. Nauka administracji oraz nauka prawa administracyjnego, kierując swoje postulatory w kierunku (wymyślenia, określenia) pojęcia niepełnosprawności lub prowadząc badania oglądowe dotyczące niepełnosprawności, będą więc musiały brać pod uwagę dorobek innych nauk, takich jak: medycyna, psychologia, pedagogika, socjologia.

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wprowadziła trzy pojęcia niepełnosprawności, które uwzględniają stan zdrowia człowieka, są to:

- niesprawność (*impariment*) – każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym;
- niepełnosprawność (*disability*) – każde ograniczenie bądź niemożność (wynikające z niesprawności) prowadzenia aktywnego życia w sposobie lub zakresie, które są uznawane za typowe dla człowieka;
- ograniczenia w zakresie pełnienia funkcji społecznych (*handicap*) – ułomność określonej osoby wynikająca z niesprawności lub niepełnosprawności, ograniczająca lub uniemożliwiająca pełną realizację roli społecznej odpowiadającej wiekowi, płci oraz zgodnej ze społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami³².

Społeczne znaczenie i kontekst zagadnień związanych z niepełnosprawnością został przedstawiony w *Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF)*³³, która została sformułowana w 2001 r. podczas Światowego Zgromadzenia na rzecz Zdrowia. Jedną z najistotniej-

³² J. Grabowski, M. Milewska, A. Stasiak, *Vademecum organizatora turystyki niepełnosprawnych*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2007, s. 33; A. Klimczuk, *Osoby niepełnosprawne i ich sytuacja na krajowym rynku pracy*, [w:] *Niepubliczne agencje zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Możliwości i dylematy rozwoju w sektorze pozarządowym*, Fundacja Pomocy Matematykom i Informatykom Niepełnosprawnym Ruchowo, Warszawa–Białystok 2013, s. 13, strona internetowa Ośrodka Informacji ONZ w Warszawie, www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnos/definicja.php [dostęp 20.12.2015 r.].

³³ *Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia*, Światowa Organizacja Zdrowia 2001, http://www.csioz.gov.pl/src/files/klasyfikacje/ICF_Polish_version.pdf [dostęp 18.12.2015 r.].

szych też tego dokumentu jest podkreślenie faktu, że zjawisko niepełnosprawności dotyczy wszystkich, dlatego nikt nie może obarczać problemami związanymi z niepełnosprawnością mniejszości społecznych – każdy człowiek może doświadczyć pogorszenia stanu zdrowia i stać się osobą niepełnosprawną³⁴.

W inny sposób określa niepełnosprawność Międzynarodowa Organizacja Pracy. Przyjęta w 1983 r. konwencja nr 159³⁵, dotycząca rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia osób niepełnosprawnych, definiuje osobę niepełnosprawną jako tę, której możliwości uzyskania i utrzymania odpowiedniego zatrudnienia i awansu zawodowego są znacznie ograniczone w wyniku ubytku zdolności fizycznych lub umysłowych, właściwie orzeczonych. Posiadanie statusu osoby niepełnosprawnej jest więc tutaj uwarunkowane trzema cechami:

- ubytek zdolności fizycznych lub umysłowych,
- ubytek opisany wyżej musi zmniejszać możliwości uzyskania i jednocześnie utrzymania zatrudnienia oraz awansu,
- ubytek musi być właściwie orzeczony³⁶.

Konwencja znacznie zawęża pojęcie osoby niepełnosprawnej do poświadczenia formalnego, czy dane schorzenie ma wpływ na pozycję tej osoby na rynku pracy oraz w jakim stopniu ją ogranicza w tym zakresie. Nie porusza natomiast aspektu społecznego, czy kwestii takich jak sposób lub czas powstania niepełnosprawności.

Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych³⁷ definiuje niepełnosprawność w sposób formalny. Zgod-

³⁴ Miejski program działań na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2014–2020, Bielsko–Biała, 2014, s. 4, http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=0ahUKEwix7IL2x4nLAhXEDZoKHdWhCjYQFghDMAg&url=http%3A%2F%2Fbip.um.bielsko.pl%2Ffile.php%3Fattachment%3D3402623&usg=AFQjCNHOacMV2YelK79Wyr2jzf_mfzEcKA [dostęp 16.12.2015 r.].

³⁵ Dz.U. z 2005 r. Nr 43, poz. 412.

³⁶ Konwencja Nr 159 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia osób niepełnosprawnych, przyjęta w Genewie dnia 20 czerwca 1983 r., Dz.U. z 2005 r. Nr 43, poz. 412.

³⁷ Dz.U. z 1997 r. Nr 123, poz. 776 z późn. zm.

nie z art. 1 osobą niepełnosprawną jest osoba, której niepełnosprawność została potwierdzona na podstawie:

- zakwalifikowania przez organy orzekające do jednego z trzech stopni niepełnosprawności (znaczny, umiarkowany, lekki),
- całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy wynikającej z odrębnych przepisów,
- orzeczenia o niepełnosprawności wydanego przed ukończeniem 16. roku życia.

Taka konstrukcja ustawowa omawianej definicji oparta jest na tzw. niepełnosprawności prawnej i wymaga dla swojej ważności zaistnienia trzech przesłanek:

- niepełnosprawności faktycznej,
- potwierdzenia przez specjalistów niepełnosprawności danej osoby,
- wydania orzeczenia określonego rodzaju przez uprawniony do tego organ³⁸.

Definicja osoby niepełnosprawnej zawarta w omawianej ustawie akcentuje przede wszystkim formalny aspekt niepełnosprawności, bez zaistnienia którego osoba faktycznie niepełnosprawna za taką nie może zostać uznana.

Kolejny akt normatywny zawierający pojęcie niepełnosprawności to Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, która została przyjęta przez Sejm w drodze uchwały³⁹. Karta w znacznie szerszym zakresie definiuje pojęcie niepełnosprawności. W paragrafie pierwszym uchwały za osoby niepełnosprawne uznaje się takie osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi. Wynika z tego, że osobę niepełnosprawną postrzega się już nie tylko jako tę, która nie jest zdolna do pracy zawodowej,

³⁸ L. Klimkiewicz, P. Nowacki, M. Rączka, *Definicja osoby niepełnosprawnej*, [w:] K. Jaśkowski (red.), *Meritum. Prawo Pracy 2014*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 846.

³⁹ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, M. P. Nr 50, poz. 475.

ale też nie jest zdolna do samodzielnego życia codziennego i nauki albo może funkcjonować w życiu codziennym i zawodowym, lecz posiadana niepełnosprawność jej to utrudnia.

W związku z zamkniętym katalogiem źródeł prawa, określonym w Konstytucji RP w art. 87, Karta nie ma charakteru powszechnie obowiązującego. Pomimo § 2 tego dokumentu zawiera wezwanie Rządu RP oraz władz samorządowych do przestrzegania jej norm przez podjęcie działań ukierunkowanych na urzeczywistnienie postanowień i praw w niej zawartych.

7. Wnioski

Akty normatywne w różny sposób definiują niepełnosprawność, zwracając uwagę na różne aspekty i akcentując różne jej cechy. Brak jednak definicji normatywnej, która w sposób interdyscyplinarny podeszłaby do tego zagadnienia. Pojęcie niepełnosprawności wyrażane w prawie administracyjnym powinno zawierać cechy modelu społecznego i medycznego uzupełnione przez kontekst kulturowy. Jego podstawą powinna być godność, traktowana jako niezbywalna i przyrodzona wartość przypisana każdemu człowiekowi. Takie ujęcie dawałoby większą gwarancję przestrzegania praw człowieka wobec osób z niepełnosprawnością. Dlatego należy także zastanowić się nad przyjęciem w aktach normatywnych pojęcia osoby z niepełnosprawnością jako określenia szerszego i oddającego istotę niepełnosprawności.

Literatura

- Barnes C., Mercer G., *Niepełnosprawność*, Wydawnictwo Sic! Warszawa 2008.
- Bieganowska A., *Przekaz medialny w modyfikowaniu postaw studentów pedagogiki wobec niepełnosprawności*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
- Borowska-Beszta B., *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- Dykcik W., *Wprowadzenie w przedmiot pedagogiki specjalnej jako nauki*, [w:] idem (red.), *Pedagogika specjalna*, wydanie II poszerzone i uaktualnione, Wydawnictwo UMC, Poznań 2001.
- Galasiński D., *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnościami?*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2013 (9), nr IV.
- Gogacz A. (red.), *Profilaktyczne podejście w edukacji włączającej. Działania nauczycieli szkół podstawowych różnicujących pracę w klasie: Przewodnik zawodowy*, wersja polska, Istambuł 2010, http://www.gogacz.eu/uczelnia/repository/DISTINCTeachersGuide_Polish.pdf.
- Grabowski J., Milewska M., Stasiak A., *Vademecum organizatora turystyki niepełnosprawnych*, Wydawnictwo WSTH, Łódź 2007.
- Karaś M., *Niepełnosprawność, od spojrzenia medycznego do społecznego i Disability Studies*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2012, nr 4.
- Klimczuk A., *Osoby niepełnosprawne i ich sytuacja na krajowym rynku pracy*, [w:] *Niepubliczne agencje zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Możliwości i dylematy rozwoju w sektorze pozarządowym*, Fundacja Pomocy Matematykom i Informatykom Niepełnosprawnym Ruchowo, Warszawa–Białystok 2013.
- Klimkiewicz L., Nowacki P., Rączka M., *Definicja osoby niepełnosprawnej*, [w:] K. Jaśkowski (red.), *Meritum. Prawo Pracy 2014*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Kolwitz M., Dąbrowski S., *Postawy wobec niepełnosprawności fizycznej w okresie średniowiecza*, „Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie” 2014, nr 60,1.
- Kurowski K., *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2014.
- Kurzyna-Chmiel D., *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

- Miejski program działań na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2014–2020, Bielsko-Biała 2014, http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=0ahUKEwix7IL2x4nLAhXEDZoKHdWhCjYQFghDMAg&url=http%3A%2F%2Fbip.um.bielsko.pl%2Ffile.php%3Fattachment%3D3402623&usg=AFQjCNHOacMV2YelK79Wyr2jfh_mfzEcKA [dostęp 16.12.2015 r.].
- Mikołajczyk B., *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.
- Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnosc/definicja.php [dostęp 20.12.2015 r.].
- Urbanowicz Z., *Od interdyscyplinarnego do transdyscyplinarnego spojrzenia na niepełnosprawność*, „Ogrody Nauk i Sztuk” 2012, R. 2.